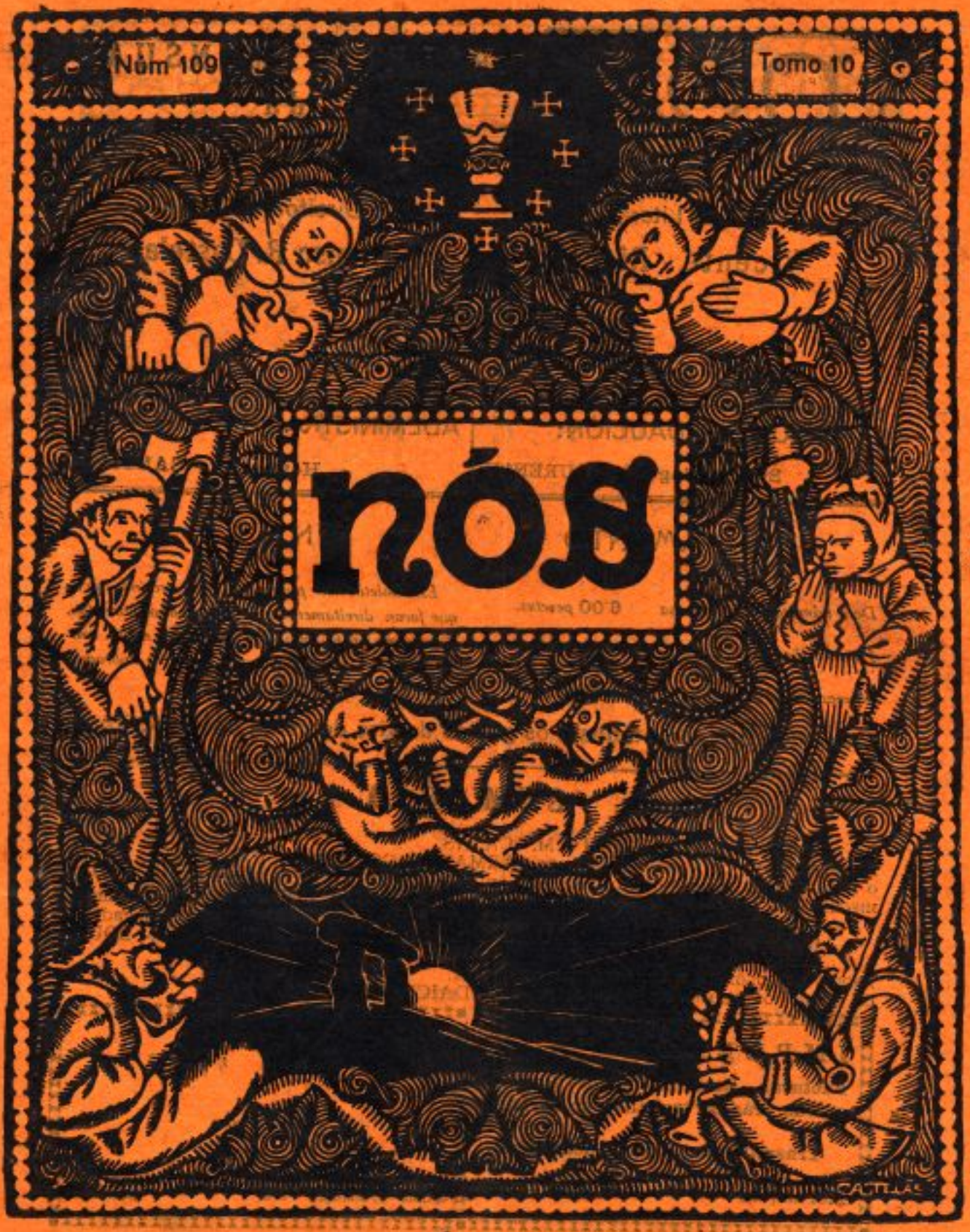
Núm 109
Tomo 10
nós

NÓS

BOLETÍN MENSUAL
da
CULTURA GALEGA

Direitor Literario
Vicente Risco

Direitor Artístico
Alfonso R. Castelao

Adeministrador
ANXEL CASAL

DIREICIÓN E REDAUCIÓN:
Sto. Domingo, 47—OURENSE

ADEMINISTRACIÓN:
Hortas, 20—SANTIAGO

ABONAMENTO

Doce númaros, na Península	6'00 *pesetas.*
Fora da Península	8'00 »
Número solto	0'70 »

Os pagos son adiantados e os gastos de xiro de conta dos suscritores

NOTA

Este boletín non pubricará máis orixinás qu'os que foran direitamente solicitados pól-a Direición. Tampouco se fai solidario das ideas n-eles emitidos, a non ser dos que por non iren rubrados, enténdense que son da Redaución.

SUMARIO

DA TÚA SAUDADE, por AUGUSTO M.ª CASAS.
ENCOL DO NOME DE MARTÍN CODAX, por ARMANDO COTARELO VALLEDOR.
O BOTAFUMEIRO DA CATEDRAL COMPOSTELÁN, por XESÚS CARRO GARCÍA.
MISCELÁNEA: Un miniaturista compostelán do s. XVIII, por BOUZA-BREY.—A data da Consagración da eirexa de Lugo, por X. LORENZO.—Dous navos machados de talón, por BOUZA-BREY.—Unha obra de frei Manoel dos Mártires, por BOUZA-BREY.
ARQUIVO FILOLÓXICO E ETNOGRÁFICO DE GALIZA.
OS HOMES, OS FEITOS, AS VERBAS, pol-a REDAICIÓN.

IMPRENTA "NÓS"
Facturas - Estados - Libros - Revistas
e toda crás de traballos tipográficos
Trasmítanos os seus encárregos
Hortas, 20 SANTIAGO

Vicente Risco
Abogado
Santo Domingo, 47-2.º Ourense

nós

BOLETIN MENSUAL DA CULTURA GALEGA

Ano XV ★ Ourense 15 de Xaneiro do 1933 ★ Núm. 109

D A T Ú A S A U D A D E

Por AUGUSTO MARÍA CASAS

Ao maino amañescer dos teus arrulos
madura e inda nova a bris do outono,
erguíanse as espigas dos meus pulos
para domesticar xardíns d'ensono.

O vento co seu pano, non de seda,
máis sí de verdes follas arumadas,
enxoitaba a canzón lixeira e leda,
pervagando no alén das tuas olladas.

Mór era o orballo da melanconía,
que na túa soma o corazón fería
pra sempre endexamáis millor ferido.

Eran os lilios, a frolir, da lúa,
os qu'arumaban a saudade túa
no morno val d'un alalá infinido.

1933.

ENCOL DO NOME DE MARTÍN CODAX

por Armando Cotarelo Valledor.

De miragrosa pódese notar a descoberta do libreiro Pedro Vindel nos comenzos de 1914.

Según é sabido, deseminando este señor un manuscrito, acabado de mercar, que contiña o tratado *De officis* de Cicerón, topou no forro das tapas un vello pergamiño co nome de Martin Codax en cabeceira. Da mesma letra, e repartidas en catro colunas, líanse sete cantares galegos co-a correspondente notación musical por baixo de sèis de elos.

Pregado o ausilio de Said Armesto, decatouse do grande achádego. Non tiña perda. Era non menos que un testo auténtico, quizaves coetán, e integro das cántigas de aquel xograr do *Cancioeiro da Vaticana*, caso único na nosa hestoria literaria. Decontado, o mesmo descubridor déu notiza do lance na revista *Arte español* (1) so tíduo: «Las siete canciones de la enamorada: poema musical por Martín Codax, juglar del siglo XIII» e rúbrica D. L. D'Orvenipe, anagrama adoitado por aquel libreiro. A fin do ano emprentou todo o testo no libro: *Las siete canciones de amor: poema musical del siglo XIII* (2), ilustrado con fotograbados, un deles en grandor do pergamiño.

Correu de aquela a sona de sere obra de Said Armesto o prólogo de este libro; mais non é certo, somentes lle corresponde a trascrición dos cantares. Seya de quen queira, esta laboura, si condida como edición, deixa abondo a desexar como crítica, pol-os erros e descoidos de que saiu marxada.

Presto atirou os ollos intelixentes. Doña Carolina Michaëlis de Vasconcellos imprimeu na *Revista de Filología española* (3) unha reseña intituada «A propósito de Martín Codax e das suas cantigas de amor», layándose das máculas do impreso e cobizando nova edición escorreita que depurase o testo e intrepetase a música. Oviedo Arce, chorado amigo, prubricou logo seu erudito opúsculo *El genuino «Martín Codax»* (4) onde as arelas de Doña Carolina poideron abranguer total acougo.

Non quero loubar a importancia do descubrimento. A leución orixinal e trecentista de un poeta galego é un verdadeiro tesouro de outísima valía filolóxica e poética. Contendo, a maores, o canto (exemprar único de música popular galega de aquel ero) fuxe de toda gabanza. Quero decir algo encol do nome do troveiro, de quen miga sabemos, sinte do nome mesmo, o estrano *Martín* Codax, engadendo unha conxetura máis ás que se fixeron por mor do achádego.

* * *

Codax. – O pergamiño trecentista escrebe *Codax*, (5) o *Cancioeiro Vaticán* pon asimesmo *Codax* (6) e o catálogo de poetas colleito pol-o humanista A.ª Coloci, dí tamén *Codax* (7).

Máis ¿qué sinifica esta verba? ¿Foi nome ou foi alcume? – «Em–*ax* não conheço nome algum», decrara Michaelis (8) — Unha espricación se tentou, que eu saiba:

«Se nos ocurre que el Codax que varios autores dan como apellido pudiera ser la palabra «Códice», equivalente a «obra de»... etc. – Es decir, que en lugar de «Martín Codax», pudiera entenderse «Martín Códice«, o sea «Libro de Martín». – Esto no deja de ser una sencilla y acaso inocente suposición» (Vindel) (9).

Chamar códice a unha folla solta non se-

mella arellado, pois tanto en latín como en castelán como en galego, (10) codex=códice, sinifica cuaderno ou libro de varias follas. E supondo acerto nesta conxetura, que é moito supor ¿por qué non se dí tamén *codax* ô rolo ou folla de outros poetas?

* * *

Codaz.– No pé da cántiga 882 do *Cancioeiro Vaticán* lése o rengrón seguinte, da mesma letra e como si fora o derradeiro verso:

«M. Codaz, esta non acho pochada» (11).

¿Qué quere decir esta liña?

Asisado figura o parecer de Doña Catalina tomándoa por nota marxinal do antigo manescrito, desprazada pol-o copista do século xvi i espetado eiquí âs toas. (12) Por esto, sin dúbida. Varnhagen pon como único nome do xograr, «Martín *Codaz*». (13) Mais a verba tampouco pertenesce nin ô galego nin ô portugués. Con todo, danos nova forma de este impeitizo, que vemos se pode escriber de dous xeitos: Codax ou Codaz. (14)

Fecunda a grafía *Codaz* suxeriu as esprícacións seguintes:

I – «Em Espanha *codo* é sucessor de cûbitu e *coda* provêm de cauda (port. arcáico *coa*). Em Portugal o popular *cotovelo*, parece ser fórmula metatélica de *covotelo*, deminutivo de *cótevo*, por *cóvelo*, con quanto o *t* seja normal. Hoje subsiste *cóvado* por *cóvedo*. – *Codaz* podía ser por tanto um homem de cotovelos salientes, grossos, ou agudos. Emparelharía com *Calvo*, *Corpancho* *Corpo delgado* e outros cognomes descritivos» (Michaëlis). (15)

Fora de non sere mais de unha sospeita sin fundanza, *cotovelo* dí en Galicia, non cóbado senón mais ben coteno, (16) inda que en portugués teña âs veces aquela valencia.

II.—Não aplaudo a ideia de *m'codax* significar *Codex Martini*. Máis comencei a scismar-se do nome, lançado assim em nota explicativa por um amanuense, se poderá deduzir que Martím, de Vigo, foi um dos raros jograes que sabíam escrever; é que un coleccionador de poesías o empregava como escrevente; e se dessa actividade proviría a alcunha *Codex*, transformada jocosamente pelos companheiros em *Codaz* para lhe dar sabor aumentativo». (Michaelis). (17)

A mesma escritora se critica a sí propia engadendo: «Conjeturas! insuficientes para desvendar o que sete séculos encubriram».

III.—«De *coda*<*cauda* derivase en italiano *codazzo*=comitiva, séquito ¿Será que nuestro Codax perteneció a la clase de trovadores segreles, como Pero da Ponte y Ayras Nunes sus contemporáneos y paisanos?» (Oviedo Arce.) (18)

Según esto, Codax=Codaz, debería lêrse *Codaz* e querería decir «Martín Rabo». E ¿por qué non se chamaron tamén *codaz* algún dos máis segreles que figuran no Cancioeiro? O mesmo Oviedo Arce acaba por confesar: «Con todo, yo creo que, si el apellido Codax encierra alguna significación *parlante*, esta no ha sido vislumbrada todavía».

* * *

Codax ou Codaz.—Nin de unha nin de outra de estas verbas percibimos o sinificado, nin tampouco a leitura.

¿Cómo se prenunciarían?

En galego non se usa o *x* con son mesturado de gutural e dental (k+s ou c+s), (19) pol-o que o prenunciamos como *s* (esame, esauto, esceito, escelenza, etc.) (20) Penso que sempre sería así. Ô menos nos decumentos atópanse abondos casos de dubidación gráfica, taes que «fi*x* esta carta» (dec. de 1269), «da mjna parte ou da estraa» (dec. de 1300), etc., por non saír dos pubricados por Martínez Salazar. (21) No mesmo *Cancioeiro da Vaticana* áchanse grafías como estas:

Xe esta × se esta (cant. 663, liñ. 6); *prix*× pris (734,13); *xe era* × se era (780,2); *reix* × reis (116,16); *pixa* e pisa na mesma cántiga (1030, 4, 18, 28); *seix* × seis (116, 17), que amostran a paridade de amos sonidos. (22)

Igual vemos no dialeuto bercián: «La *x* de las dicciones castellanas se cambia en *s* en las bercianas y suena como tal, como *esa-*

men, esiguo, por examen, exiguo.» (23) E igual no portugués. Di Santa Rosa de Viterbo (24) «*x* por *s* ou *sc*, muitas veces se acha em nossas escrituras, v. g. *Xesús* por *Sesús xire* por *scire, Xancio* por *Sancio, xantificar* por *santificar, xantus* por *santus, xelerados* por *scelerados, xi* por *si*, ou *se* (que era mui frequente no tempo d'El Rei D. Diniz) *Ximeno* por Simão, e outros».

Logo *Codax* e *Codas* son equivalentes.

Todos sabemos que o *z* con son interdental fricativo repuna â maoría de Galicia, (25) como â gran parte de España e das Américas. Acó decimos en muitos sitos: *s*apato, cabesa, *s*ear, dosena, *s*oco, poso, sumo, etc, sendo este «seseo» caraiterístico dos dialeitos do sul de Galicia. (26) Tanto que cuasi xa non vai tendo esceición en toda ela a prenuncia do *z* final como *s* (27) sobre todo en oxitonos e monosílabos; rapá*s*, vellé*s*, feli*s*, atró*s*, capú*s*, pe*s*, de*s*, no*s*, lu*s*. (28)

O mesmo en portugués: «*S* por *c*, e pelo contrario, he mui frequente em os nossos máis antigos documentos.» (29)

Cavilo que sempre foi asina. Nas escrituras lemos *suzo* X suso (dec. de 1259); *couzas* X cousas; Diego *Peres* (dec. de 1282); Domingo *Míguez* (dec. de 1282); *leonezes* e leoneses (dec. de 1257); etc. (30) E no *Cancioeiro* áchanse mostras adunia de semellante dubidación:

Tamari*s* (1118,21), ci*s*neiro*s* (65,9) Vaasque*z* (928,1), Vasque*z* (1042,1), Viasque*z* (1058,22), Vaasqui*z* (43), Vasquim (45), Gonçalue*s* (433), Aluare*s* (562), Sanche*s* (17,34; 366), contra Sanche*z* (20; 524). Rodriguis (317; 436) e Rodrigue*s* (1147), contra Rodrigui*z* (1083), Nune*s* (454; 459; 1133), contra Nune*z* (252), di*s* X diz (38,14), pre*s* X prez (19,8), a*s*ent X asent (770, 5), a*s* X as (786,1), Sintra X Cintra (1088,50). di*s*er X dizer (826,4). Hastra se atopa *z* consoando con *s*:

«que iuraba que sempre *fezese*.
todo por mí, quanto lle eu *dissese*.
(377, 2-3)

«per como agora Pae Rangel *diz*,
e guareceron de morte por en,
que quando a lide foi en Belem
aportaron eles en *Tamaris*.
(1118, 18-21)

Por ende, *Codaz* pode sere *Codas*.

A maor abundamento non fallan casos de equiparanza do *x* co *z*, así en Portugal (31) como en Galicia:

se vos hy, meu amigo, pesar *fiz*
non foi por al, senon porque me *quix*.

(Refrán da cánt. CV. 285)

que lle perdoase non *quix*
e fez mal porque o non *fiz*.

(Refrán da cánt. CV. 324)

Repárese nesta curiosa estrofa de unha canción de Xoan Servando (CV. 734, 11-13):

¡Que boa romaría con meu amigo *Fiz*
que alí dixe, a Deus grado, canto lle eu dicer *quix*]
e dixenlle o gran torto que sempre de ele *prix*!]

Creo de min que sin ningún destordegamento, pódese tirar do avandito esta ecuación:

$$\left.\begin{matrix} Codax \\ Codaz \end{matrix}\right\} = \text{Codas.}$$

* * *

Codas.--Orabén, estamos na mesma. ¿Qué será *Codas?*

Pol·o pronto un prural.

O singular, *coda*, fillo de «cauda» latino, está nos dicionarios portugueses (Vieira, Figueiredo, Coello, etc.), mais non nos de Galicia, onde este nembro se chama «rabo», sin lembrarme do alcontrare con dito senso nos decumentos antigos.

Pero na miña terra (Vegadeo) i en toda aquela bisbarra, a parola *coda* sinifica o mesmo que *codia*. Ten o pan coda e ten miola. Ansí oise decir decotío: «Eo non quero miola, senón coda» — «A coda aguza os dentes; a miola empapiza», etc.

Ningún dicionario galego trae o nome *coda* = codia, como tampouco *miola* = miolo; porque ningún os recolle todos, nin en-

tre todos acaroan a riqueza da lingua. Mais é certo que dendes Ribadeo (Galicia) hasta Tapia (Asturias) e dendel-o mar hasta Fonsagrada, ninguén por alí descoñece este vocábulo.

O que si recolleu (Aga Rodríguez) son os sustantivos *codia* (port. codea), nado de un presunto *cutícula, baixo latino, *codela* (Valladares) e *codelo* (Cuveiro, Valladares, Carré) Pero *codelo, a*, son diminutos que tanto poden saír de *codia* como do primitivo *coda*, perdido na lingua correntía do centro, mais conservado na terra de abrente, según outras verbas non pouco interesantes. Sin que valla maxinar que por eisistir o diminutivo *codeliño, a*, non deba tomarse *codelo, a*, como tal, pois xustamente no galego, tan gustoso destas meluras, bulen os ultra-diminutos ou diminutivos de diminutivos (cadeliña, señoritiño, pequerrichiña, etc.)

Teño, pois, *coda* como verba arcaica da lingua galega, quizaves derivada da mesma raíz que *cota* (¿visigodo «Kotta» = cuberta, manto?) ou de algunha forma baixo latina de «cûtis.»

* * *

Por tanto, namentras outra cousa non se amostre, entendo que «Còdax = Codaz, debe lerse Codas. Asina *Martín Codas* significará Martín Codias, ou, como dí o castelán, Martín Cortezas.

Madrid, Xaneiro, 1933.

---

(1) Madrid, año III, núm. 1, Febr. 1914, con dous fotograbados de pergamiño, páxs. 27-31.

(2) «Publícase en facsimil, ahora por primera vez, con algunas notas recopiladas por Pedro Vindel Madrid [Suc. Minuesa de los Ríos] MCMXV»; 4º, 48 páx. de papel de lío. «Tirada de muy pocos ejemplares, para distribución privada; y sólo se pornen a la venta diez.» Con nove fotograbados

(3) Madrid, tomo II, caderno 3, Marzo, 1915.

(4) *El genuino «Martín Codax» juglar gallego del siglo XIII* según un apógrafo trescentista de su «Cancionero.» Texto literario (interpretación y crítica) por Eladio Oviedo y Arce. Texto musical (interpretación y crítica) por Santiago Tafall Abad. Coruña, Roel, 110 páx. en 4º con fotograbados e música.--Antes publicóuse en artigos no «Boletín de la Real Academia gallega», núms. 109, 110 e 111.

(5) Fotograbado publicado por Vindel.

(6) Páx 302 da ed. Monaci, na cima da cántiga C. V. 884

(7) Pax. XXII, col. 2, da «Prefazione» do *Canc. Vat.*, ed. Monaci.

(8) *A propósito de Martín Codax*, páx. 271.

(9) *Las siete canciones de amor*, p. 8.

(10) Ningún dicionario galego recolle este cultismo, pero si os portugueses.

(11) *«en'codax esta nõ acho põchada»*, páx. 301 da ed. Monaci. Braga (páx. 165, col. 2, da sua edición) interpreta: «Martín Codaz, esta non acho fechada._..» É visible un erro na verba derradeira, porque anque coldemos desviado o tilde e o mudemos sobre do p, tampouco daría senso. A «restitución» de Braga semella acertada, e tamén a segue Michaëlis (*Cancion. da Ajuda*, II 409, notas.

(12) Cancion. da Ajuda, II, 409, nota 1.

(13) «68. Martín Codaz (?)» na «Lista alfabética dos Trovadores do Cancioneiro da Vaticana» que dou no seu xa raro libro *Cancioneirillo das trovas antigas*, Viena, 1870; páx. 40.

(14) «Martín Codax (ou Codaz), jogral de Vigo», aceuta Doña Carolina; *a propós. de Martín Codax*, páx. 258.

(15) *A propós. de M. Codax*, páx. 272.

(16) Tal o rexistran os dicionarios.

(17) *A propós de M. Codax*, páx. 272.

(18) *El genuino «Martín Codax»*, páx. 6, nota 4.

(19) «O son do *x* e igual a *ch* francés.» Lugris, *Gramát. do idioma galego*, 2ª ed., 1931, páx. 1.

(20) E voces cultas e modernas, naturalmente, pois as antigas e populares tiveron seu desenrolo propio na formación da lingua, desfacendo o grupo *x* (taxum = teixo; axe = eixo; maxilla = meixela; sex = seis; etc.)

(21) *Documentos gallegos de los siglos XIII al XVI;* La Coruña, MDCCCCXI. 4.º; páxs. 57 e 101.

(22) Non adugo o exempro de Lixboa (754, 1 y 4; 912, 4; 1014, 3; 1042, 2) porque este nome prenuncia hoxe, e quizaves o prenunciaría sempre, o pobo portugués con son de ch francesa, escrito de cotío con *x* no *Cancioeiro*.

(23) Fernández Morales, *Ensayos poéticos en dialecto berciano*, León, 1861, páx. 10.

(24) *Elucidario*, Lisboa, M. DCC. XCVIII, 4.º; t. II, páxina 412, col. 2.

(25) «El actual sonido de la *x* castellana nunca ha sido propio del gallego.» García de Diego, *Gramát. hist. gallega*. Burgos, H. de Rodríguez, (1909), páx. 157.

(26) Vid. Saco y Arce, *Gramát. gallega*, Lugo. Soto Freire, 1868; páx. 233; García de Diego, *Gramát. hist. gall.*, 157.

(27) O *z* final soa a suave: *cruz, luz, Guitiriz*, pronúnciase *cruz, luz, Guitiriz*». Lugris, *Gramát.*, páx. 2.

(28) Todos estos exempros están escritos así no *Diccionario* de Valladares.

(29) Santa Rosa de Viterbo, *Elucidario*, t. II, páx. 295, col. 2

(30) Martínez Salazar, *Document. gallegos*, paxs. 44, 78, 80 81 e 24.

(31) «*Z* por *x*, tamén algunhas vezes se encontra». Santa Rosa, *Elucidario*, II, 414, col. 1.

- O botafumeiro da Catedral compostelán -

D'ISTA maravilla, coñecida tamén pol-o Rei dos incensarios, tratóu moi razoadamente o ilustre e sabido arqueólogo Don Xosé Villaamil e Castro n-uns artigos que despois recolleu no seu libro «Mobiliario Litúrgico de Galicia en la Edad Media», imprentado en Madride no ano de 1907.

Ten, dende logo, por incerta a lênda de que fose o desagradabre cheiro que deixaban os pelengríns que pasaban toda a noite na Catedral.

Confesa que o Botafumeiro non foi unha cousa orixinal da nosa Catedral, senón que denantes do Papa Serxio I (século VII) e asegún dí o Liber pontificalis Anastasio o Bibliotecario (1) se mandóu facer un incesario grande pra estar pendurado d'unha corda.

Engade ademáis, fundándose no escritor Don Benito Fernández Alonso (2), que tamén a Catedral de Ourense tiña un Botafumeiro, cas suas cordas, maromas, correias e cordas. Botábase andar no cruceiro, colgado do cimborrio, nos días do Nadal, Resurreizón, Pentecostés, Ascensión, Corpus, San Xoán Bautista, San Pedro, Asunción, San Martiño e n-outras festas e solemnidadades.

Mostra por algúns privilexios i escrituras a importanza do incenso nas basílicas e tempros cristiáns, citando doazóns de reises, príncipes e outros grandes persoaxes.

Paresce que Túi tivo tamén un Botafumeiro. E isto nos proba que foi unha costume litúrxica, que encomenzaría primeiro por estar fixos á maneira de «pebeteiros» e despois sería movido como os pequenos turibulos e usado só nas grandes festas.

Pra eisistenza do famoso Botafumeiro, válse de citas de Zepedano (1) e do Padre Oxea (2), datos que non pasan dos comenzos do século XVII.

Moi atinadamente pondera o dato intresante, comunicado pol-o inmortal López Ferreiro, recollido do marxe do Libro III do Codex Calixtini, capídoo IV, fólio CLXII, e que dí: «nunc decoratur cum capite beati Jacobi Alphei mire magnitudinis in testis argenti deaurati cum multis et magnis lapidibus pretiosis in testis et maxime cum magno turibulo argenteo, a sumitate ecclesiae et funjbus suspensum per rotas currendo a portale septentrionali usque a portale meridiano pleno carbonjs incenssus cum ture feriendo in utraque parte sumitatis ecclesiae, estante antistite in pontificalis cum tota procesione ut supra».

Ista nota marxinal, que ven a ser do século XIV, nos fai unha verdadeira pintura das procesións d'entón na nosa Catedral, por certo moi semellantes ás de hoxe.

Non falla o prodixo da cabeza ademirabre do Sant-Iago Alfeu, dourada e con pedras de moita estima. Acólitos, cantores, capeláns, coengos, mitrados forman as filas da procesión. O Arcebispo preside aquil cortexo. O Botafumeiro corre de norte á sul do cruceiro, colgado dende a cúpula e por unhas poleas, vindo d'unha porta (Azebechería) á outra porta (Praterías), repreto de brasas ardentes e espallando o agradabre incenso por unha e outra parte outa da Eirexa.

A isa notiña do século XIV, posta no marxe do Codex Calixti, debemos a testimuña máis antiga da eisistenza do Botafumeiro.

Do século XV, ano do 1426, temos asegún

---

(1) Obra citada, páx. 177.
(2) El Pontificado gallego, páx. 399, Orense 1897.

(1) Historia y descripción de la Basílica Compostelana.—Lugo, páx. 100.
(2) Historia del Apóstol Santiago.—Madrid, 1635, fol. 121.

o Inventario por López Ferreiro (1) o seguinte: «Iten huun encensario grande, que anda enas preçiçoos entre o coro et o altar».

Un eistranxeiro chamado Xerónimo Münzer na sua visita antre os anos 1494 e 1495 nos refire:

«Las capillas del trascoro son en número de doce, y de la altísima bóveda del crucero cuelga un enorme incensario, que oscila en el sentido de los brazos de aquel». (2)

É no 1499, derradeiro ano do século, que Villaamil e Castro (3) que dá á coñecer un intresante feito, atopado no tomo CXII de Varios da Biblioteca do Cabidó da Catedral de Sevilla, chamada pol-o vulgo: Colombino: e no remate do «Memorial de Cossas antiguas copiado de vn Libro antiguo de mano que fué del Deán Don D. D. C...».

«El año de 1499 yéndose acasar la infanta D.ª Catalina con el Príncipe de Gales, hijo y heredero del Rey de Inglaterra, y ella hija del Rey D. Fernando y de la Reyna Doña Isabel, la qual fué a embarcarse a la Coruña; era año de Jubileo y estubo en la ciudad de Santiago asta día de Bienauenturado Apóstol, y oyó Misa en la Iglesia maior, la qual estaba tan llena de gente, que parecía imposible, sin gran trabajo, caber una persona más en el Cruzero de la Iglesia, andaba vn Incensario por encima de toda la gente, tan grande, como una gran caldera, colgado de unas cadenas de yerro, bien gruesas, y traiéndole desde lo alto con cierto artificio estaba lleno de vivas brasas, y en él echado incienso y otros olores, y assi andaba, que casi llegaba de la vna puerta del Crucero a la otra; y andando assi se le quebraron las cadenas en que andaba colgado, y si como tiraran vna bombarda salió sin derramar una sola asqua por la puerta de la Iglesia, donde se hizo pedazos, y se vertió toda la lumbre que en él estaba sin hazer mal a ninguna persona.»

Non é xa unha lênda a caída do Botafumeiro. Fíxose anacos e non fireu a ninguén. Ademáis presenciou o feito a infanta D.ª Catarina, filla dos Reises Católicos.

Supoñemos que se faría outro novo, desaparecendo pol-o tanto o de que se fala no marxen do libro III do Codex Calistini. O que sabemos, como certo, é que no Inventario de 1529 aparece: «yten el yncensario grande que corre a las procesiones solempnes» (1). Iste sería, pois o novo e framante. E xa non achamos mais datos en todo o século XVI.

Sorpréndenos, non embargante, que nos comenzos do XVII os coengos compostelâns, o motexan de «antigualla». O Botafumeiro non tería máis que un século de vida. Ben craro nol-o di o acordo do Cabido do 24 de Maio do 1602, ô tratarse de quitar as traves e facer un novo inxenio ao incensario:

«Lo 3º que se quitasen las traves e bigones grandes que atrabiesan el Zimborio en que está puesta la polea para el Incensario, porque quitan mucha luz al choro y afean el Zimborio, y porque no se quitase esta antigualla del Incensario, ordenaron que en lugar de las Traves se hiziese vn ingenio o artifiçio de quatro esquinas de sobre los capiteles de los quatro postes principales del cruçero, se rematasen todos en vn obalo en medio dentro del cual estuuiese inclusa la polea para el incensario, y que todo fuese dorado y muy labrado y porque costase menos se embiase a labrar a las Herrerias de Byzcaya, embiando modelo hecho de madera, y la medida de todo porque no se herrase, el qual modelo se hizo y armó en la Claustra para que todos los viesen» (2).

O inxenio do que se fala eiquí, ou sexa o aparato de ferro pra botar andar ô incensario, é o mesmo que ainda hoxe eisiste na cúpula do cruceiro e que seu autor debeu ser Bautista de Celma, fabricándose a dita máquina inxeniosa nos fornos de Vizcaia.

E aquélas obras, como outras, foran propostas pol-o Arcebispo Dn. Xoán de Sanclemente, como se lê no mesmo Libro: «lo mucho que conuenia que las Rejas de la Capilla mayor, y las del choro se dorasen, y el Çim-

(1) Historia de la S. M. I. S.—Santiago, 1909. Páx. 86 dos Apéndices. Adiciones, t. XI.

(2) Viaje por España y Portugal.—Traduzón do latín por Julio Puyol, páx. 252 do Boletín de la Real Academia de la Historia. Febrero de 1924.

(3) Obra citada, páx. 176.—E «Guia de Santiago de Compostela», por José Filgueira Valverde, páx. 69.

(1) Historia de la S. M. I. S. por López Ferreiro.—Santiago 1909, páx. 105.—Apéndices-Adiciones, tomo XI.

(2) Libro 21 de Actas Capitulares.—Años 1600 a 1603.

borio se limpiase, dorase y asease y juntamente se quitasen las bigas del yncensario y hiziese algun jngenio como estuviese mas galán y vistoso.»

Arranxada, pois, a cúpula do cruceiro da nosa Catedral, chega a Sant Iago pol-o mandado do Rei D. Felipe III e a Raíña Dª Margarida, no mes de Outubre do 1610, o Capelán e Limosneiro maor Dn. Diego de Guzmán. (1)

A visita d'iste personaxe, de sona na nosa cibdade pol-os dóes que trouxo dos Reises, quedóu señalada no libro que escribeu encol da vida da dita Raíña Doña Margarida.

Gracias á xentileza do Vizconde de San Alberto, que nos cedeu eispontáneamente unha obra manuscrita da sua propiedade, ó parescer do XVIII, sendo seu autor Baltasar Porreño, poidemos copiar iste intresante anaco:

«El Domingo hubo una solemne procesión Mitrada en que yban, los Cardenales y Dignidades todos con mitras, y el Señor Arcobispo de Pontifical, llebaban en la procesión la Cabeza de Santiago el menor en unas Andas de plata, andubo la procesión al rédedor de la Yglesia, y el incensario, que está en medio del Crucero de la Capilla mayor, y es como un gran caldero de plata, colgado de una maroma lleno de muchas solemnes brasas andubo incensando como se hace en los días más solemnes hasta dar golpes en las bóbedas más altas, y derramar por la Yglesia las brasas, antigua costumbre de aquella Yglesia.»

Debemos facer resaltar eiquí que o Botafumeiro tiña a forma d'un grande caldeiro de prata é que era unha costume antiga.

Mais tampouco hai que esquencer o texto do Padre Oxea, (2):

«Del cimborio, y capitel del crucero de la Yglesia que está entre la capilla mayor y el coro, está pendiente de vna gruessa maroma vn incensario de plata, con vna gran caldera, en que echan quatro o seis libras de perfumes, el qual tiran en las procesiones y fiestas principales (que para tal tiempo se hizo) cinco o seis hombres para incensar y perfumar toda la Yglesia».

Pasan poucos anos, é o 23 de Maio do 1622, a Catedral presencia o milagre de outra caida do Botafumeiro.

Iste intrésante dato foi atopado no Arquivo da Catedral, no derradeiro folio d'unha copia da Historia Compostelán feita no 1583.

E unha nota manuscrita posta na mesma época do feito. Dí:

«Lunes, 23 días del mes de Mayo del año 1622 se començo a reçar officio semidoble, de nuestro glorioso Patrón, Santiago, por concesión de Nuestro Muy Santo Padre Gregorio, déçimo quinto por su brebe conçedido en Roma a 30, de Octubre de el año de 1621. Y este día por ser de esta graçia se solemnizó lo más que se pudo rezandose semidoble. Hubo Missa y Procesion solemne, y en la procesion se sacó el lignum cruçis, y estando la proçession en la nave principal de el cruzero a donde suele parar a las puertas principales de las Cambias y Azabachería, andando el yncensario como suele en todas las fiestas solemnes, y en que se suele sacar rreliquia en las proçessiones, quebró la cuerda, y cayó a plomo, y se metió el Incensario por debajo de vn tablado que estaba armado para las comedias y fiestas del Corpus. Tuuose esto por evidente milagro del Santo Apostol, porque a qualquiera parte que desviara, por poco que fuera, era cosa ymposible que dejara de matar, y herir muchas personas, por hauer grande concurso de gente, y lo que más admira es, que cayendo a los pies de los tiradores, que están siempre perpendicularmente debajo de la rueda, y siendo cuatro, a ninguno tocó, ni en el pelo de la ropa. Mirabilis Deus in Santis suis.»

Temos, pois, unha segunda caída do Botafumeiro e unha descripzón eisacta das procesións mitradas no século XVII e que non había variado ren da que nos fala o Codex Calixtini.

Aquil día sacaran a reliquia do Lignum Crucis, que ainda se conservaba na Capela das Reliquias; pero que desapareceu no incendio do 1921 e que o relicario, obra do XIV, está hoxe restaurado.

A procesión habia parado na nave norte do cruceiro, como fai sempre, cando o Bota-

(10) Historia M. I. S., por López Ferreiro.—Santiago, 1901, páx. 30.

(11) Historia del glorioso Apóstol Santiago.—Madrid, 1615, folio 121 vuel o.

fumeiro caeu a promo sen ferir a ninguén nin aos catro homes que turraban das cordas.

Na foto, que é d'istos tempos, nos mostra cinco homes. Algunhas veces chegan a ser máis.

O Botafumeiro, na caída, foi dar debaixo d'un taboado que estaba armado prás comedias do Corpus. Quere isto decirnos que as comedias se celebraban no interior da Catedral e no valado antre as reixas.

A nota cala sobre o estado en que quedou

Foto Ksado—(Prohibida a reprodución)

o Botafumeiro. As «Actas Capituares», os Inventarios, os Libros de contas non poideron darnos outras novas.

Pensamos que na mente de algún coengo o Botafumeiro seguiría sendo unha «antigualla». Se gardaría moi pechadiño n-algún rincón. Saldría soio cando houbese procesión mitriada e despois de facer a sua carreira voando pol-as naves do cruceiro volvería como unha fera a ser pechado.

E atopamos no Libro 2º de Fábrica do 1673, folio 282, istas liñas: «Mas se le pasan enquenta çiénto y sasenta y quatro reales que ualen 5.576 maravedisis, que pagó por una guindaleta nueba para el Yncensario, que pesó 48 libras, e rraçon de tres Reales y quartillo y ocho de porte desde Pontevedra a Santiago».

Iste arranxo reforzaría un pouco a vida do Botafumeiro, tal ves ca lediza do pobo e tristura dos coengos.

Outra compostura, asegún pode verse n-un comprobante de contas do ano 1729, nos refire: «Por estañar y componer el encensario grande, 360 reales». E firma: Thomas Seoane.

Despois d'iste ano, a Catedral Compostelán é compretamente un formigueiro de obras grandiosas, onde o barroco iba a sair trunfante na fachada do Obradoiro. Eran tempos de outras preocupazóns. O Botafumeiro tería que figurar como un vellete de moito anos.

Sona entón o ano do 1809 na nosa terra. Ano da francesada, de guerras e de revoltas. Ano no que desaparecen tantas cousas e ano tamén que leva todal-as culpas. E pol-o mesmo o coengo Zepedano (1) nos exprica:

«El antiguo incensario que era de plata; pero habiéndolo llevado los franceses con otras muchísimas alhajas en 1809, se mandó hacer otro de hierro, y últimamente de metal blanco. Tiene de alto cerca de dos metros, y gira de Norte a Sur hasta poco antes de concluirse la procesión».

Non sei, en verdade, que documentos tería o coengo Zepedano pra afirmar que o Botafumeiro foi levado pol-os franceses. Nós non poidemos atopar a máis pequena nova. E no nos expricamos como tal peza non ven na (2) «Razón individual de las alhajas de plata que se entregan al Gobierno de las necesidades públicas», nin tampouco n-un priego tiduado: «Relación de las alhajas o oro, y plata, y otras preciosidades, que de orden del Gobierno intruso Francés se han sacado ela Santa Yglesia de Santiago, y que por lo

(1) Obra citada, páx 101.

(2) Arquivo da Catedral de Sant Iago. Estante número 5 caixón 4. «Tesoro-Inventario de Alhajas, ornamentos etc 1835-1884 y 1900».

primoroso de su hechuras corresponden las mas a la clase de Bellas Artes».

A verdade é que o Botafumeiro de prata desaparecéu pra sempre. No seu lugar paresce que se fixo outro de ferro, aínda que non se pode probar. O Libro 10 de Fábrica, na data do 1812, na partida do caldeireillo, nos dí: «Mas 120 reales pagados al Caldereiro por la composición del Incensario grande (1). ¿Foi ista compostura pr'o Botafumeiro de ferro? Non sabemos. Sigue o misterio. N-outro Libro de Fábrica, ano do 1846, tamén na conta do caldeireillo atópase: «En Mayo por componer el incensario grande». E nos comprobantes de contas d'iste mesmo ano aínda dimos con un recibo do dito caldeireiro por haber reparado o incensario grande d'unha «abolladura».

A sorpresa chega ca pubricazón d'un artigo de Neira de Mosquera no «Semanario Pintoresco Español», ano do 1852, páx. 339, dino de ser reproducido:

«El actual incensario fué construido en el año pasado por el laborioso artista Losada. Se compone de una cúpula de una vara y cuarto, sobre la cual descansa otra segunda cúpula de una cuarta y media, que completan los seis piés de altura. Su circunferencia es de tres cuartas menos dos pulgadas. En la faja circular, de la que salen las cadenas que se reunen sobre la cúpula superior, se han escupido ocho plintos, cuatro con conchas doradas a fuego y cuatro con las armas de Santiago. El incensario antiguo, como se reconoce por la presente copia, aunque de diversa hechura porque representaba un brasero con rejillas boleadas, a semejanza de los pebeteros moriscos, tenía las mismas dimensiones. El actual incensario es de laton plateado, asi como el antiguo era de hierro. Se conserva la tradicion de que antiguamente era de plata el *vota-fumeiro*, trayendo á cuento una remota fundación en la que se habla de *fumes ó perfumes é foles na cabeza* aludiendo al incensario y á las mitras de las dignidades que salen en las procesiones solemnes».

É probabre que Neira de Mosquera coñecese ao prateiro Xosé Losada e que recibise os datos enriba mencioados sobre o novo Botafumeiro de metal. O curioso é que afirma que é unha copia do antigo e que lembraba aos pebeteiros dos árabes. É de estranar, non embargante, que chame ao Botafumeiro de ferro antigo, cando na realidade non tiña tantos anos, si é verdade que foi feito despóis do 1809.

Tampouco fun de sorte no achádego de cando se fixo iste novo Botafumeiro e de sel-o seu autor Xosé Losada. Por máis que mirei ben no Arquivo da Catedral, non poiden atopar ren. Soio unha conta firmada no 15 do 1850 pol-o pintor Manuel García, nos comprobantes do 1850 ao 1852, áchase: «Por pintar una lácena para el incensario grande de color caova y azul.»

Tamén no «Libro de Fábrica do 1852 rexistramos: «En Junio por 7 ½ libras de bronce para dos chapas del incensario grande.»

E sendo iste Botafumeiro, por decil-o-ansí, d'onte, ou sexa de meiados do século XIX, non pode documentarse suficentemente.

Non comprendemol-a falla de tal documentazón no Arquivo da nosa Catedral Compostelán.

O Botafumeiro, é verdade, dou inspirada literatura e sigue producindo moita máis. Non embargante ben pouco sabemos da sua historia. É grande, impoñente cando voa pol-os aires. No chan xa nos paresce moito máis pequeno. Non é o mesmo. Chegamos a non darlle importanza e ata esquecelo no rincón colgado d'un brazo de ferro. Alí, na Biblioteca da Catedral, atópase cheo de vergoña e á curiosidade dos turistas. Cala como fera engaiolada. Algúns, que non comprenden, o miran con desprezo. Pra istes sigue sendo aínda unha «antigualla». De boa gana o suprimirían, o botarían á basura. Mais se impon a tradizón, o bó senso, o pobo. Non é posibre que chegue a desaparecer nas festas da nosa Catedral un dos seus motivos mais intresantes, xa con raíces na i alma galega e compostelán. O Botafumeiro é un pobo sempre unido co-a Catedral. É tamén unha visión de lediza das moitas perdidas da Edade Media. Compostela soupo conservala. Agora ten que defendela. É unha costume que se remonta denantes do século XIV.

XESÚS CARRO GARCÍA

(1) Libro 10 de Fábrica—1804 a 1814.—Arquivo da Catedral.

M I S C E L Á N E A

UN MINIATURISTA COMPOSTELAN DO S. XVIII

Nada fala Murguía no seu «El Arte en Santiago...» de D. Manuel Antonio Menéndez, fino artista que decorou pulcramente con ornatos miniados de vivas côres un dos mellores libros corales que hoxe usa a Catedral de Mondoñedo. Por si a nova presente servise de guieiro pra pôr ô descuberto unha das moitas figuras que no XVIII froreceron en Compostela, diremos que de tal libro de coro consta que foi feito por Menéndez no ano de 1780, en Santiago, e sendo fabriqueiro da Catedral mindoniense Don Francisco Xavier Lousada.

BOUZA-BREY.

A DATA DA CONSAGRACIÓN DA EIREXA DE LUGO

No Arquivo da mesma, n.° 3 do legaxo de «pezas antigas» figura un documento cuio pé dí eisí:

...«facta donatione anno XXX IIII° Regni Religiosi principis Adefonsis, presentibus Episcopis et Comitibus in media Ecclesie Dei, *die consacrationis templi. II nonas maias era D CCCC a. XXX VIIII.*

«Item quoque Domnus ac genitore noster Hordonius princeps mente casta obtulit Sacro Sancto Altario uestro. Ego confirmo...»

Ou seña, dado o día 6 de maio do 899, 34.° do reinado de Alfonso III, que ven á ser o día da consagración da devandita Eirexa.—

X. LORENZO.

DOUS NOVOS MACHADOS DE TALÓN

Ôs inventarios dos machados característicos da segunda época do bronce galego, do tipo chamado galego-portugués, compre engadir os que ten no seu poder o labrego Dositeo Pérez Couso, veciño da parroquia de San Xurxo de Piquín (Lugo) quen os topou n-un prado da sua propiedade do lugar do Pousadoiro da dita freguesía. Son eles de bronce, de dous anelos que conservan. Nada podemos decir das mensuras e características por non-os ter ollado, debendo ista referenza ô noso culto amigo D. Avelino López Otero, tan coñocedor da terra luguesa en que vive, quen nos dixo foran topadas tales pezas prehistóricas hai cousa de cinco anos.—BOUZA-BREY.

UNHA OBRA DE FREI MANOEL DOS MARTIRES

A eirexa actual de Santa Mariña de Ribeira, parroquia do Concello da Estrada, emprazada na orela esquerda do Ulla, de traza neo-clásica, con pórtico de catro grandes columnas de orden corintio —se non nos falla a memoria—, coroada a faciana de frontón triangular en cuio ángulo érguese a torre e cuio frontis leva o escudo dos próceres presenteiros, é obra, pol-o que fai â pranta, se entende, do arquitecto sonado no século XVIII Fr. Manoel dos Mártires. Consta isto de un acta notarial conservada no arquivo parroquial, de data de 20 de Novembre de 1762, pol-a que o Rector D. Bernardo Cuer-

vo e Arauxo con D. Pedro Xosé Valcarce Miranda, «dueño de la casa y pazo de San Benito» queréllanse de forza contra D. Bernardo Cuevas e outros por ter retirado istes unha tarima de altar e no documento dise «que en supoz.ºn de que la Iglesia parroquial... se halla deteriorada y con ánimo de reedificarla de nuevo y la planta para ella p.r el P.º Maestro de obras fr. Manuel de los Mártires, religioso dominico de la Ciudad de Santiago, y que con esta construcción quedará mas ancha y expaciosa y algo retirada donde hoy se alla...» Pode ollarse no fol. 73 v. del libro rotulado «Documentos pertenecientes a esta fábrica de Sta. Mariña de Ribeira». - BOUZA-BREY.

Arquivo Filolóxico e Etnográfico de Galiza

OS REISES DO TÍO CARRANCO

Escoiten señores
os de Cachamuiña
o gabán do Carranco
veulle d-Arxentina.

O gabán do Carranco
veulle d-Arxentina
con tanta basura
infestou Cachamuiña.

Unhos xa morreron
outros logo van
con tanta basura
que trouxo o gabán.

Dille o José
con moito salero
tire o gabán
que o leva o demo.

Sálelle a Emilia
mi padre querido
tire o gabán
e compre un vestido.

Dille a Rosa
mi padre por Dios
venda o gabán
que se rin de nós.

Dille a Juanita
con moita razón
tire o gabán
e compre un bastón.

Sálelle a Vispa
Antonio del alma
con ese gabán
tú llevas la palma.

O gabán non o vendo
eso nadie o pense
que me costou dous pesos
no rastro d'Ourense.

O tio Carranco
cando vai á misa
hasta o señor cura
se mexa de risa.

Hasta o señor cura
máis o sacristán
se mexan ca risa
ó verlle o gabán.

Comprou unhas polainas
moi afebilladas
din os veciños
que son encontradas

As botas que trouxo
son de montar
antes de las doce
á Belén llegar.

(Recollidos por Xesús Penedo Gómez, en Lamela.)

Estas cántigas, improvisadas no lugar, pra cantalas co tono dos vilancicos de Reis,

o día adoitado pra iso, básanse, asegún o informante, n un feito real acontecido hai xa anos, mais que chamou tanto a atención da xente, que a cantinela, creada cand'o sucedido era recente, repiteuse en anos sucesivos, deica o día de hoxe.

Se non pode dicir qu'esta sexa unha composición parodisteca mais é ditada pol-o mesmo esprito que dita ás parodias diversas de cántigas tradicionás. È unha cántiga de bulras, com'as que n-outros lados botan pol-o entroido, comentando os acontecementos locales do ano, que chamaron a atención pol o seu chiste e que fixeron rir tanto á xente, qu'esta considerounos dinos de fixar a sua lembranza en forma poética. Sorte de cronicón humorísteco local rimado. Igual acontez co-as cántigas dos Maios, n-Ourense e n-outros lados, somentes que nas cibdades, os acontecementos comentados solen ser de carauter público (políteca, vida municipal, etcétera) e non somentes da vida privada como é o caso nas aldeias. O lugar de Lamela, de onde procede esta cántiga áchase perto d'Ourense, pol-a estrada que vai á Trives.—V. R.

OS HOMES, OS FEITOS, AS VERBAS

LETRAS DE FORA

LIBROS CHEGADOS

I. ERNST-ROBERT CURTIUS: «Essai sur la France».
II. ALDOUS HUXLEY: «Voyage d'un exceptique autour du monde».
III. ALFRED DOBLIN: «Wang-Lonn».
IV. VALERY LARBAUD: «Téchnique».
V. MAX BROD: «TYCHO BRAHES weg su Gott».
VI. HENRI BERGSON: «Les deux sources de la Morale et de la Religion».

I

Desque César choutou o bravo fuxir do Rhín, cecáis dinantes, apenas foi posibre que os Vosgos e a Silva negra, se consideraran con faciana de diálogo. Sempre polémica, guerra, nos millores istantes gurrar de bois do carro europeu. Cos incendios de Louvois castigando ó Palatinado, suceden os xardins versallescos de Postdam. Conquista, non comprensión. Baudelaire eisaltando na Francia a enerxía do solpor no bosque wagneriano, rubro de deuses, fai o efeito dos imitadores xermánicos das traxedias racinianos. Inglaterra e Francia, apesares de moitos séculos de guerra, interferíronse con confianza porque as ondas endexamáis son fronteira. Pode a mar ser amor con afastamento, en ningún caso a cicatris queimante da fronteira ao largo de terras dubidosas.

Curtius enxerga ben a Francia por ser un bón europeu. Cousa pouco doada pra un xermano por moito que teña cavilado nas quentes roínas de Delfos. Mais Curtius non sinte a Europa como a sentiría un goethiano: en estilo arquiteitónico. Síntea en estilo musical. No arquiteitónico entra a chousa do pastor e a roína ilustre. Categoirías, e un fondo escolleito pra xogar á traxedia. No musical cantan as yalmas dos pobos, e no seu *tempo* a máis homilde pode encher o mundo. No lírico —ao rivés do tráxico— non hai crases. Hai verdá de sentimento.

Curtius soergue os valores máis apreciados pol-os mismos franceses. Participando ás veces do entusiasmo xeneroso de Michelet destaca a sua prudenza do bó europeu, redocindo os imperialismos franceses á un soilo: París. Ista idea latexa no tecido fino, denso e craro do libro, abrangue aos franceses —napoleónicos, victorhuguescos, panproustianos— na gabanza do aire fino e criador de Lutecia, que o autor alemán sabe respirare ao igoal en Balzac, nas loitas da Liga, na praza dos catro Bispos, nos parques novos e na *banlieu* comunista que soña con Moscú e Shangay. Libro leal, de bo nacionalista, de bó europeu.

II

O escéitico sempre está ben. Precísase en cada vila, academia, corporación ou familia. Calquer aldea da Galiza ten seu mestre de cseeiticismo, cntiando cebolas ou amo-

reando cabazos picotados no sol do outono particolarmente querido pol-os membros de ista desconfiada padernidade filosófica. Son sabios, no senso pragmático, dos sete sabios. Son: o tío solteiro que di as verdades na familia e perdoa as loucuras dos sobriños; o monxe, desconfiado das penitenzas sin froito; o conselleiro de empresa que dá sin pedantería a solución do probrema; o profesor, que suspende ao memorión e aproba ao intelixente iñorante do texto. Sabéndose demarcado o escéitico, rexo na honradeza, é sempre unha forza moral, pode escribir páxinas certeiras e faguer concretas descobertas na ética, na natureza. Mais se non entende un pobo ou unha escola de esceíticos. Viven soilos como as figueiras ou os alciprestes sin formar bosque, como os místicos.

Huxley paréceme un escéitico relativo. Demasiado engaiolado no confort, no sport e na gloriola literaria. Figura crêr no imperio inglés. Mais fai un libro encantador, d'abondo franco, d'abondo cínico. A notare as esceas da India, os paisaxes malarios e un ademirabre xuicio da China e do Xapón no que o esceiticismo do autor crébase sentindo a vida milenaria dos chinos e disprezando a imitanza dos nipóns.

III

A China. No «Wang - Lonn» latexa na enorme dimensión do agro e da serra e no levian locir das porcelaas prezosas como poemas, nos poemas delicados coma as flores. Un caraiter primitivo e místico enfía os tempos estratificados na yalma ourental; sabios outonos, intres luares de desertos. Un poder sintético digno do xeógrafo Ritter fai a xeografía dinámica do decorrer de un mundo no que a historia universal colle no xesto con que un requintado mandarín, fino como un nuncio, ofrece un bombón ao bandido das montanas. O autor, xudeu, psiquiatra, e berlinés, loce a técnica do destino, da oceanografía da concencia, do unanimismo, ao servizo da arte da novela na que os albres non estorban a vista do bosque.

IV

Non son xogos de erudito. Son descargos honrados de pulcra concencia de letrado O amante do país de Allen, dos fondos espeitraes das Venezias fuxitivas, da melodía de París, inmorredoiro, do folgo de Alicante – sería intresante iste libro: «Alicante en Azorín, Miró e Valery Larbaud»—fai o periplo de unha cántiga sinxela que vai bordeando o litoral literario sin perdere a graza da onda popular, pensa na beleza e sonoridade evocativa dos nomes xeográficos, no estilo —de escritores e profesores – da historia literaria, e nas erratas, isas formas do subcoscente do impresor atriboidas por priguiza mental aos escritores e á sua mala letra. Libriño fino, maduro, conversa boa pra un intre de gostosa folganza que fai perdoar o ambizoso do tidoo.

V

De nenos mirábamos con emoción unha lámina do libro aquil de Louis Figuier «La Science et ses hommes» que formaba co Quijote, unha tradución do conde de Cheste, é a historia do duro de un terrible numismata da A. da H. nas Bibriotecas das Sociedás no principiar do século. Ticho Brahe, ca sua xente n'un peirao, e ao lonxe a illa de Uranieborg, a vila dos astrónomos como as da Magna Grecia e da Troada o foron de difrentes castes de filósofos. Ticho-Brahe co seu narís de plata fóra o feudal da illa, i-en troques de forca locía o anteollo e acarón do brasón dos Brahe o mapa do ceu. Max Brod novela o conflito da vella astronomía tinxida de astroloxía de Ticho, co limpo cálculo racionalista do mozo Keplero. Ticho, astrónomo e gran señor errante, barroco, carregado de programas colosales. Keplero, xiada crueldá da nova cencia, prudente, estrano, como un sistema de ecuacións. Na Bohemia imperial, sospéitanse as fogueiras da guerra dos 30 anos. Por riba das cousas absurdas, da xigantomaquia do vivir de Ticho, eisáltase a pureza do astrónomo, que atopa nas nebulosas o camiño de Deus.

VI

Foi pouco comentado o libro derradeiro de Bergson. Eiquí soilo lle adicaremos unhas liñas admirativas da honradeza do lustre vello, que no remate da sua carreira. na lingoa máis clara que ningún francés usou, sospeita á Deus tras o «élan» vidal, e adica aos místecos páxinas de incomparabre xustiza. Libro fondo, socegado, requintamento de un vivir filosófico que fina ca mesma dinidade espirtoal dos primeiros ensaios.

R. O. P.

LIBROS

General RIBEIRO DE CARVALHO. *Chaves Antiga*. Lisboa, 1929. Ofic. da Soc. Nacional de Tipografía, Rúa do Século, 59. 315 páxinas.

O xeneral Ribeiro de Carvalho, prestixioso historiador que nas páxinas da imprensa diaria tiña xa dada mostras do seu talento, bríndanos agora n-un groso volume os resultados da suas investigacións en col da vella *Aquæ Flaviæ*.

Trátase de un libro ameno e de doada lectura no que a densidade da documentación non se fai nunca pesada e no que a parte lendaria, etnográfica e folklórica, tan necesaria nas monografías de iste tipo, non foi esquecida.

Dende a época román até os tempos da proclamación da república portuguesa pasa revista o autor á todol-os sucesos notábeles acaescidos na cidade fronteiriza e acerta á presentalos de un xeito vivo e ben encadrados no seu marco adecuado.

As partes máis desenvoltas e ben tratadas son as que fan referenza ó século XIX e que van tidoadas *A campanha de 1801*, *A defeza de Chaves en 1809*, *A revoluçao de 1820 e Chaves nas lutas civis*. Hai alí noticias intresantes que haberán de seren tidas en conta cando se trate de aqueles revoltos períodos da vida do país irmán.

O aspeito militar de todas istas loitas pareceunos, xa que nós somos alleos ás cencias de estratexia, táitica e logística, que están mirados por un ollo eisperto e coñecedor do oficio.

Bótase de menos na *Chaves Antiga* unha mención máis ou menos amiudada dos vestixios protohistóricos, principalmente dos castros que arrodean a ilustre cidade portugueguesa e ôs que poderían ligarse os seus orixes. A descripción xeográfica do territorio gañaría asimesmo, de seguro, se o autor lle houbera concedido unha atención máis teimosa.

De calquer xeito istas fallas son ben pequenas se se poñen en comparanza ca labor de investigación levada a cabo e ca abelencia e tiño literario con que aparece esposto.

Un boo libro en resume, ben merecente de ser lido e estimado.

F. L. C.

XOAN RODRIGUEZ DO PADRON

O P. Atanasio López ven de facer n-as páxinas prestixiosas do *Archivo Ibero-Americano* (t. XXXV 1932, pp. 89-112, 205-224, 366-393) un ensame detido i-erudito da documentación hespañola contida no novo volume do *Bullarium Franciscanum*, pubricado fai pouco pol-o P. Ulrico Hüntemann, O. F. M. Abarca de 1431 á 1455 e n-el atópase representada Galiza por un bóo feixe de documentos, os que o P. López non soio siñala senon que oponlles moitas adicións propias. A hestoria eirexástica de Galiza no século XV atópase dend'hoxe alumeada con novos respranḍores. Teñen, sobre tudo, unha notabre importanza as novas noticias que áchanse n-il sobre *Juan Rodríguez del Padrón*, que veñen á botar por terra moitas afirmacións e conxeturas qu'en col d-él viñanse facendo deica agora. Eisí achamos que no ano 1441 vestiu o sagal franciscán no convento de Xerusalén, no coal xa profesara en 1444; vemos asimesmo que foi coengo en Sant-Iago e Túi e tivo outros benficios n-istas diócesis e na de Lugo.

¿È unha lenda, logo, a sua entrada en Herbón? Conven agardar a pubricación do volume seguinte do *Bullarium Franciscanum*, o cal poida ser que alumee iste punto.

Dende logo, os novos achádegos poideran sel-a base pra un revisamento da cronoloxía das suas obras e ainda pra unha nova e compreta bio-bibliografía do gran galego.

L. G. C.

O P. GUILLERMO TURLONG

ADICADO dende algún tempo á recolleita de datos encol da siñificación de Galiza na hestoria d'América, téñome moitas vegadas laiado da falla de monḍografías feitas con seriedade sobor das prencipaes figuras que fixeron frorecer alí o nome da nosa terra. O P. Guillermo Turlong y Cardif, S. J. ven d'apoñer o seu esforzo á ista laboura co estudo seguinte: *El Padre José Quiroga* (Publicaciones del Instituto de Investigaciones Históricas, núm. LIV). Buenos Aires, 1930; 4.º, p. 96.—O traballo do P. Turlong, que non pode ser sospeitoso de parcialidade, alumea moitos feitos da biografía quirogana, encol dos coaes viñanse facendo as máis disparatadas afirmacións. O P. Quiroga nasceu o 14 de marzo de 1707 no lugarexo de Fabal (Pontevedra), non en Villasante, bispado de Lugo, nin n-un pobo á beira da Cruña, coma tantas vegadas vimos nos autores. Entrou na Compaña de Xesús o 12 de marzo de 1736 e partiu pra Bôs Aires en Xunio de 1745. No 5 de decembro d-iste ano foi n-a fragata *San Antón* pra predicar o Evanxeo ôs Patagóns, Serrans e Pampas. D-iste via-

xe deixounos duas *Relacións*, que fan d-il un *bón náutico* e *xeógrafo*, arrincoados outros tídoos máis brilantes que non levan á ningures.

Derradeiramente fai o P. Turlong un catálogo das obras inéditas, perdidas, mapas e plans do P. Quiroga.

L. G. C.

UN LIBRO DE L. L. HAMMERICH,

Fai xa arredor d'un ano que chegou ás miñas mans un libro do prof. danés L. L. Hammerich, que leva o seguinte tídoo: *Visiones georgii. Visiones quas in purgatorio Sancti Patricii videt georgius miles de Ungaria A. D. MCCCLIII.* Köbenhavn [Kopenhaguen], 1931; 8º, 320 p.+3 fotocopias ao fin (Publicacións da Klg. sánske Videnskabernes Selskab. — Historisk-filologiske Medelelser XVIII, 2) e non temos falla de siñalar eiqui o seu rol na moi abondosa literatura xurdida encol o tan soado logar de pelerinaxe. Mais atópase n-ista obra un anaquiño pequeno qu-é d-intrés pr-ós galegos. Xurxo nobre húngaro, e xefe n-Apulia pol-o rei Lois d'Ungría, doído da sua vida pecadenta, partíu pra Roma, a pé e sen decir ren a ninguén. Alí foronlle perdoados seus pecados; mais quixo ainda facer o romaxe a Sant-Iago de Galiza, por mor de penar n-istas partes deica que Deus lle dixese que fora perdoado no ceo. Chegado diante ô Apostol e feital-as suas devocións, preguntóulles ôs cregos da eirexa catedral por un logar alonxado dos homes e foille siñalado un chamado San Guillermo á beira da eirexa de Santa María de Fisterra, «distantem a ciutate sancti Jacobi per duas dietas». Alí camiñou o santo peleriño, servindo n-aquela soedade uns cinco meses, a pan e auga. Mais espallouse a nova antre aquelas boas xentes e todos correron a velo. Entón, temendo pol-a saúde da sua i-alma, púxose de novo en camiño par-a Irlanda, onde aconteceron as cousas que nos conta no seu libro. — Fora do siñalado, a hestoria de Xurxo non di ren da nosa terra.

L. C. G.

DAS ORIGENS DA POESÍA LÍRICA EM PORTUGAL NA IDADE MÉDIA. por M. Rodrígues Lapa, Lisboa, 1929.

Iste libro é d'apricación a Galiza tanto como a Portugal, e d'unha necesidade indispensable pra o estudo da nosa literatura da chamada Edade Meia. O eruditísimo A., que coñece moi ben a nosa literatura popular, e qu'a pón a contribución pra o seu estudo, non distingue, nos tempos a que se refire a sua investigación — séculos XI a XV principalmentes — antre cultura portuguesa e cultura galega, senon qu'afirma coma nós unha cultura común galego-portuguesa qu'o afastamento político non alterou en moito tempo.

Nos capídoos I a IV, o A. vai pasando en riola as difrentes téses espricadeiras dos oríges da nosa poesía medieval. Comenza pol-a *teoría arábiga*, sostida por Barbieri, André, Conde, Schack, Burdach e Ribera, que quer derivar todo o lirismo europeu do dos árabes, especialmente o hespañol, asegún Ribera, do *zejel* andaluz, por il estudado no canzoeiro d'Ibn Cuzmane. Despois a de Alfred Jeanroy, que trai o lirismo románico d'un *lirismo francés culto e aristocrático*; a de Gastón París qu'o tira d'unha *lírica popular* latina nascida das *antigas festas pagdas*, teoría que relacioa co-a *antropológica* de Teófilo Braga, que lle dá unha orige popular debida á influenza racial ligúrica, e que volve en Ed. Wechssler, e inda antre nós en Filgueira Valverde; a dos *meio latinistas*: G. Neyer. Ed Wechssler, Vossler, Scheludko, Brinkmann, Amador de los Ríos, Oviedo Arce, etc., que a deriva da literatura eclesiástica medieval, e do que se conservaba da antiga (Ovidio, principalmente); e a *litúrgica* que filia as formas poéticas dos trovadores nas dos cantos litúrgicos (tropos, sequencias, prosas, antífonas, etc), na que tiveron infruenza grande os estudos musicográficos de Beck, e que foi acollida pol-os meio-latinistas. A esta tése acóllese con razós por demais ben fundadas o A. No tocantes a nós, compre ter en conta o infruxo dos hinos mozárabes e das prosas que se conservan nos códices d'Alcobaça, das que en 1927 pubricou catro Fr. Fortunato de S. Boaventura, en Coimbra unha d'elas do soado Adan de S. Vitor. Semella probado que eisisten, principalmente na Península, unha poesía popular litúrgica imitada da oficial da Eireja, e que se cantaba en latín, e ademais parodias e imitacións de senso profano e ate licencioso e obsceno.

A transición da poesía litúrgica para a profana, que o A. estuda no cap. V atópase precisamente n-esas parodias (*Cena Cipriani, Officium Lusorma, Nissa de potatoribus*, etc.) debidas principalmente aos *goliardos* e *clerici vagantes*, e en composicións semiprofanas (*os joca monachorum*, os chamados *psalmi compositi*, qu'os Concilios de Lugo e Braga prohibe que se canten na eireja, etc). As suas formas qu'eran as da liturgía verdadeira, foron imitadas nas poesías en romance, e en poesías bilingües qu'ajudan a marcal-a transición.

No cap. VI, trata do lirismo pre-trovadoresco, ou sexa, do anterior á introdución da

moda provenzal. Iste lirismo popular galego compróbase, enantes da época trovadoresca, pol-as prohibicións da Eireja, pol-as menciós que fan d'il trovadores provenzás, pol os carauteres arcaicos dos géneros paralelísticos, pol-os arcaismos de lingoage nas cantigas d'amigo; no tempo dos trovadores, nas alusiós que hai nos Canzoeiros a un modo de trovar que non é o dos imitadores do modo provenzal e a cantigas de vilán e outras propias da gente rústica; e posteriormente ao tempo dos trovadores, pol-as supervivenzas que s'atopan en Gil Vicente, nos vilancicos, especialmente do século XVII, i en copras populares galegas e trasmontanas. Esta poesía popular, que non é propiamente obra coleitiva, nen feita por iñorantes, senón por gente anónima, anque de corta cultura literaria — *clérigos* (estudantes), *monges* e *cabaleiros vilaos*— maniféstase principalmente nas cántigas d'amigo, nas paralelísticas de leixaprén e de refrán, i é a que millor conservou as formas litúrgicas primitivas.

Indicados já os agentes criadores —que o A. estuda no cap. VII— achamos no VIII moi boas ouservacións en col do ambente social en que o lirismo se criou, de cabaleiros probes, meio fidalgos, obrigados ao *fossado*, que tanto siñal deixou nas cantigas, e no IX e X, estudados o paralelismo e a versificación, e por fin, no XI, os temas iniciás, capidoos que, máis técnicos, non podemos resumir eiquí, coma procuramos facer cos máis propiamente históricos, embora o libro do Dr. Rodrigues Lapa, pol-o seu grandísmo valor e pol-a desusada importancia que ten pra nós, sexa ben dino d'unha detida recensión.—V. R.

OS VILANCICOS (Os vilancicos galegos nos séculos XVII e XVIII) por Rodrigues Lapa, Lisboa, 1930.

Estudo dos vilancicos d'unha coleizón da Bibrioteca Nacional, dos séculos XVII e XVIII, cantados na Capela Real, Sé de Lisboa, Sé de Coimbra, e diversas eirejas e conventos. Tocantes a iles, ouserva o A. que a maioria é escrita en castelán, moda que viña já de longe, agravada pol-a dominación filipina. A causa foi o haber tído os vilancicos portugueses e galegos unha enorme aceitación na Hespaña, a cuia lingoa foron traduzidos, convertíndose o castelán en lingoa oficial do vilancico, e volvendo moitos a ser introducidos en Portugal en forma castelán, e sendo compostos moitos máis pol-os músecos da Capela Real, utilizando às veces vellos refráns populares. Moitos d'iles figuran cantados por *galeguinhos*, qu'alí aparecen en calidade de rusticos pastores—*vilancico* chamouse às composicións músico-teatraes nas que aparecian pastores danzando e cantando os antigos *vilancetes* populares — e despois a figura degenera en senso pejorativo—o conceito do galego da nosa leenda negra.—Hainos escritos en galego, ao menos teóricamente. Os autores son os mesmos qu'os dos outros, mais aproveitaron cecais *motes galegos*. É' unha lingoa híbrida, misturada con castelanismos, c'un enorme abuso dos diminutivos en—*iño*, e con formas moitas veces puramente galegas: *faí esbagoar-se*, *crareza*, *jror*, *naí*, *neno*, etc.

O A. dá en apéndice 20 vilancicos galegos cuios autores son Carlos Patinho, Fr. Francisco de Santiago, Gabriel Dias, Fr. Jerónimo Gonçalves, ou autor desconecido.—V. R.

LEMBRANZA DE GOETHE, por R. Otero Pedrayo (confrenza) Santiago, Nós, 1932.

Ensaio biográfico do mestre no que o A., verdadeiro romántico de boa lei, un pouco goethiano sen olímpica soberbia, precura atopar o acordo—ou descordo—(son as suas verbas) de Goethe co seu tempo, sempre, crar'está (tamén agora son verbas suas) longe das metódicas generalizadoras dos libros «ad usum». Biografía esquemática e sustanciosa con ouservacións ben certas: Herder amostrou a Goethe que os tempos do «Grand Siécle» de Luís XIV e tamén o de d'Alembert, Montesquieu, Voltaire—todo ven ser no fondo a mesma cousa—están gastados; que hai que precurar o vivir original dos pobos, a Edade Meia, a leenda popular. Non foi o esprito clásico do gran século francés, senon o esprito romántico, o que chamaba aos homes do Norte cara Italia; hai un romantísmo sensual e oujetívo no Sul. Probrema, non resolto, da *Ifigenia en Taurís*. Goethe naturalista, o A. atópao todo n-estas verbas d'André Suares: «As formas son todo aos seus ollos». Con fonda penetración, salienta a nemiga de Goethe contra da abstracción, o seu amor ao concreto, e por iso coida que non pode ser metido antr'os evolucionistas. Efeitivamente, n-ise senso tamén de non evolucionismo, é Spengler un goethiano, que se refire costantemente â «Natureza viva» de Goethe, opóndoa â natureza morta dos naturalistas. Goethe leeu o *Esquema d'un Sistema de Filosofía natural* de Schelling. Tamén pensaba á última hora, qu'a pantesía é outra forza esencial do Esprito.

E Otero vai tratando os pasos fundamentais da vida de Goethe, as suas numerosas relaciós cos grandes homes da formidábele Alemaña do seu tempo, e cos vidos de todal-as partes da Europa, da Francia especialmente, qu'escomenzaba a se deixar abalar pol-a forte corrente que levaba e erguía â sua antiga discípula germánica.—V. R.

METODO DE LECTURA, por Josefa Iglesias Vilarelle, Maestra de Mourente (Pontevedra).

TENSE posto chatas a iste Metodo pra enseño da leitura galega que sempre ha ter o méreto—se non tivera outros—de ser o primeiro. Tense dito que non acai co-as tendenzas modernas na materia. E isto que ll'apoñen como chata, ata poidera ser unha das suas principás ventages. A autora segue n-il, millorándoo, iso non pode ser negado, o método tradicional; pois seguindo o método tradicional, resulta moito máis doada a sua apricación práctica—qu'é a finalidade que se precura—por estaren a maor parte dos escolantes que levan algús anos no exercicio da sua carreira, educados n-ise método e afeitos ao emprego do mesmo, pol-o qual non teñen precisión de faguer meirande esforzo ao apricalo, nen o método precisa d'espricadeira especial nen preparación prelimiar. Ademais tampouco conta o qu'un escolante con iniciativa ou con aprendizage moderna o empregue pra outros procedimentos d'enseño. E' ben sabido canto o ingenio d'un escolante con abelencia pode facer con calquera libro, máisime c'un metodo pol-o que todos nós temos deprendido a lêr, ao que semella, con certo bon resultado. Pois todol os qu'acordamos, emprincipiamos pol-os *christos* e mais pol-o *Catón*, e coidamos qu'asi e todo, do *Catón* ao *Método* da Prof. Iglesias Vilarelle, vai ainda algunha distancia en favor do derradeiro. Escolante que fracasa nos métodos antigos, non coidamos que faga moito máis cos modernos. A Prof. Iglesias Vilarelle realizou un bon traballo, e que lle ten qu'agradecer moito a cultura galega.—V. R.

CUESTIONARIO DE XEOGRAFÍA E HISTORIA por D. Alvaro das Casas, Sant-Iago de Compostela, 1932.

É iste ainda, o primeiro programa escolar destiñado ao enseño oficial, que se pubrica na nosa língoa. Coma o *Método de Lectura* da Prof. Iglesias Vilarelle, ven prefillado pol-o Seminario d'Estudos Galegos. Niste questionario, embora estea moi ben feito, centífeca e pedagogicamente, non haberia, pol-a indole do traballo outra cousa que salientar qu'a circustancia de vir escrito en galego, se non tivera ademais un outo méreto importante, cal é o de ser un programa razoado, fundamentado. Efeitivamente, o Profesor das Casas púxolle un prólego ou esposición prelimiar no que nos presenta, acomodadamente ás disposiciós oficiás vigentes, o seu conceito do enseño da Geografía e da Historia nos Istitutos ou Liceus de Segundo Enseño. As normas que preconiza son: ensino cícrico, autonomia dos centros d'enseño, acomodación ao lugar geográfico, o proximo o lugar en que se nace, coma exemprificación pra todo o outro, caraute educativo do enseño, erguel-a sensibilidade no estudo da natureza e da historia, pacifismo.—V. R.

O ELOGIO DO AMOR (versos) por Pais de Figueiredo, Porto, 1931.

UMA estreia» di o A. nas verbas limiares. Dazanove sonetos, em metro vario, os mais endecasílabos, ben versificados, algús ben feitos, outros excesivamente ingenuos, con verdadeiras sentenzas de Mr. de la Palisse, ás veces. Non se saca ben craramente cal é o conceito do amor que o A. ten. Ben é certo qu'asegura n-un dos sonetos que nono pode coñecer quen nono sinteu (unha das verdades aludidas, crar'está), mais que por outra banda, asegúranos qu'o sinteu é qu'o sinte. E, se ben o amor non é moi susceptibele de definición centífeca, éo de definición poética. Pol-o demais, escribe crara e llanamente, con pouco artifizo, e isto a carón da versificación doada e fluente, já son duas boas calidades.—V. R.

ABRIL (versos) por José Mª. Alvarez, Pontevedra.

NA nosa Terra, já se sabe, todol-os días xurden poetas novos, tantos que non hai quen os poida seguir a todos, a cada un pol-o seu camiño; tantos, qu'ainda qu'un os poida contar, logo se perde a conta. E' unha estadística de cote aberta, variando e medrando d'un día pra outro.

José M.ª Alvarez seica é de Tui, qu'está antr'o mar e a terra, e antre Galiza e Portugal. Cecais coma fronteirizo, home da raia, escribeu iste libro en castelán. Gerardo Alvarez Limeses, poeta bilingüe de longa folla de servizos, dalle n-un soneto cheo d'ingenio un espaldarazo litúrgico, parodísteco. Despois encomenza il. Os dous poemiñas que veñen atrás do *Pórtico* foron os que mais nos gustaron; parecéronos felices —n-esto da poesía hai de cote moito de sorte— cecais porqu'houbéramos querido escribir d'ise geito, e nonos sai... Despois, a poesía de José M.ª Alvarez é menos chamativa. Por veces, choutan esas imáges que chaman novas, e que logo estarán esgotadas. Por veces, arcaíza, sen recuar de mais no tempo. De todal-as maneiras, o jogo é limpo.—V. R.

LA PAIX DE DEMAIN, por Dr. J. Rateau-Landeville, Macon, 1932.

En todal-as bandas do mundo hai utopistas de boa fé, non é somentes nos pobos slavos. O qu'acontez, é que nos pobos slavos non desdicen; mais o que é por estas bandas d'Oucidente, quérolles un conto. E así e todo, hainos, e cand'os hai na asisada Francia, patria da orde mental, pódese creer. E por certo qu'iste tema da paz perpetua foi de cote ben acosado a que sobre d'il fantasiasen os soñadores, coma que, se m'apuran, por pouco lle chega a solver o siso ao propio Kant.

O Dr. J. Rateau-Landeville dí no seu primeiro capídoo (*La marche a l'abime*) cousas que non deixan d'estar atinadas. Amóstranos coma os pobos oucidentais prepáranse pra se destruiren os ús aos outros, preparando incoscentemente unha nova hecatombe que será proveito pra a revolución que dende Kusia espreita a ruiña do noso mundo pra se botar riba do que quede.

Deica iste punto, e ainda un pouco mais adiante, a cousa non vai mal pensada. Mais logo, o Doutor preséntanos un programa cumprido de preparación da paz que por certo non é estrano que nos solprendera d'abondo, posto que por il pudemos ver qu'a preparación da paz é moito mais difizle qu'a paz mesma, unha utopía de gran estilo que nos lembróu a de certo bruxo de Pontevedra, residente na illa de Cuba, do que temos lido hai moitos anos un curioso folleto. Un goberno universal, c'un Centro económico en Ginebra, único poder legislativo do mundo, qu'estará dividido en regios económicas con consellos de paz e consellos de cultos compostos de sacerdotes das diversas confesiós religiosas, língua universal, escola única, supresión dos partidos políteos, das eleiciós, do sufragio universal, da imprenta que non seña oficial, do dereito á folga, dos tídoos de nobreza, dos trusts, das casas de jogo, etc., etc. Todas estas medidas, nada menos, senon moitas mais nos propón o Dr. J. Rateau-Landeville, pra conseguirmol-a paz perpetua. Poda que haxa quen pense que é millor deixar vir a guerra e o bolchevismo.—V. R.

CONCEPTE DOCTRINAL DEL VALENCIANISME, por Joaquín Reig Rodríguez Discurs, amb resposta de Salvador Carreres i Zacares, en Centre de Cultura Valenciana, 1932.

Despois d'unha alusión ao cámbeo da vida hespañola, favorábele ás reivindicaciós dos terras hispánicas, define a ideia d'Imperio, desfacendo a mala inteligencia dos conceitos d'unidade e uniformismo. Insiste no conceito totalizador do Valencianismo, que afecta a todal-as manifestaciós da vida do país, en todas as quales persegue o rehabilitamento da sua personalidade: posesión da língua propia, impulsión dos seus intreses económicos, defensa dos dereitos, órgao de goberno autónomo. Respeito do probrema cultural, cita estas verbas d'Alfred Zimmer: «Si Oxford chegara a ser unha metrópoli intelectual coscente que propagara unha cultura imperial, aixiña degeneraría, perdería a sua caraiterísteca vitalidade ingresa e as regiós a onde tornaran os seus estudantes habían degenerar tamén. A metrópoli anquilosa riase c'unha artificiosidade fría e pedante, talmente coma s'anquilosou Atenas, de maneira tamén artificiosa, baixo da dominación romana, cando os homes iban aló por milleiros pra obteren cultura namentras a Grecia inteira morría.» Pon os exempros de Finlandia, Irlanda e Flandes, erguendo as suas língoas restritas contra língoas de moito mór espandimento. No aspeito económico, caraiteriza a economía valenciana coma esencialmente d'esportación, pendente do mercado europeu que —cousa que debemos ter moi en conta— os valencianos conqueriron por iniciativa particular, sen ajuda do Estado. No aspeito políteco pronúnciase contra das divisiós e banderías e procrama a necesidade de partidos propios, independentes dos outros. Pol o derradeiro, fala das estreitas relaciós culturáes con Cataluña, Mallorca e terras occitánicas.—V. R.

CONTRIBUIÇÃO PARA A ANTROPOLOGÍA DA IDADE DO FERRO EM PORTUGAL, por A. A. Mendes Corrêa, Porto, 1931.

Estuda eiquí o ilustre Direitor do Instituto de Antropología da Universidade do Porto catro cráneos e algus ósos mais procedentes da necrópole pre-romana de Alcacer do Sal, esprorada pol o Prof. Vergilio Correia. Sendo unha necrópole d'incineración, ises restos proceden d'esqueletes imperfeitamente queimados, ou d'escravos sacrificados e inhumados na sepultura dos seus donos. O seu intrés está en seren os primeiros restos osteológicos da Edade do Ferro qu'apareceron en Portugal.

Amostran ises ósos un tipo braquioide, un pouco prognato, un pouco platicéfalo, de estatura mediana ou inferior que o A. non podéu aproximar con ningún dos braquioides que se coñecen en Portugal, e que lle parez ter afinidades co celto-bretón ou ligúrico da raza alpina, ou cecais millor co braquicéfalo pequeno norte-africano, isolado por Ber-

tholon e Chantre na illa de Gerba e costas E da Tunisia, e qu'algús relacioan cos braquicéfalos de Muge, cos «Prospectores» de Fleure ou «Armenoides marítimos» d'Elliot Smith. Os «Prospectatores» semellan relacioados coa distribución costeira dos megalitos e co comercio do cobre, estano e ouro. En suma, o A. supón que mais ben que do tipos indígenas, poderíase tratar de recén chegados, mercantes púnicos ou escravos nigroides, o qual ven arriostrado pol o achádego, n-unha das sepulturas d'un amuleto-escarabello do faraón egipcio Psammetico I.—V. R.

GRAVURAS RUPESTRES NO BRASIL por A. A. Mendes Corrêa, Porto, 1932,

N-iste traballo dásenos noticia de varias gravuras rupestres brasileiras de difrentes tipos (figuras humáns, animás, fitomórficas, tutiformes, alfabetiformes, geométricas, pés, mans, cruzes, liñas onduladas, pé de galiña, machados, símbolos solares, etc.) as menos imitantes ás d'Europa, as mais moi difrentes, cuias fotos lle foron comunicadas pol-o Sr. Gustavo Barroso, e d'unha suposta inscripción fenicia da Pedra da Gavea, no Brasil, qu'asegún o arqueólogo brasileiro Silva Ramos d'esquerda a dereita LAABH-TEJ BAR RIZDAB NAISINEOF RUZT, e leída ao modo fenicio, de dereita á esquerda, viría decir: *Tyro (Tzur* ou *Tsur) fenicia, Badezir, primogénito de Jethbaal*. O A. non se pronuncia acerca d'iste punto por non coñecer ainda o libro de Silva Ramos, e somentes duas reproduciós da pretendida inscripción, que dan pouco lugar a identificaciós.—V. R.

L'ÉTUDE DU CRIMINEL EN PORTUGAL por A. A. Mendes Corrêa (Extracto dos *Anais da Facultade de Cências do Porto)*, Porto, 1932.

N-esta confrencia, dada pol-o A. na Facultade de Dereito de Paris, en 1931, vai estudando o conceito do delito e mais do delincuente no antigo dereito portugués; no conceito popular, revelado pol o folklore, qu' amostra qu'o pobo adiantouse ás veces ás nociós centífecas modernas; a modificación do dereito penal pol-o movemento liberal do século XIX; os modernos estudos d'antropología criminal de Ferraz de Nacedo, discípulo de Lombroso, cuias investigaciós arredárono das ideias do mestre; de Alfredo Luiz Lópes sobre estadísteca criminal e nenos delincuentes; de Julio de Matos, Pacheco, Martins Pereira, alienistas; de Teixeira Bastos, Joaquín Fontes, Xavier da Silva, etc. en col da sensibidade e dos tatuages dos criminás; do Padre Antonio d'Oliveira sobre delincuencia infantil; de Ferreira da Fonseca e João B. Gonçalves, etc., etc.; a orgaización dos servizos médico-legales, das Tutorías pra nenos, e os Refugios, os Institutos, de Lisboa, Coimbra e Porto, e os de Criminología, etc. Despois entra a espricar o resultado dos seus propios traballos, comenzados hai 20 anos e que deron os libros: Os criminales portugueses, 1913, os Nenos delincuentes, 1915 e A nova Antropología criminal, 1932. Amostrase igualmente arredado da escola lombrosiana e da escola correicionalista italiana. O polimorfismo dos tipos criminales, o recoñecemento da influenza do meio psicológico e social, faino non concordar coa primeira, e a difrenza que descobre antre o dereito e a moral, afástao da segunda. Atense principalmente aos estrictos datos centífecos, c'unha gran curiosidade por todol-os meios d'estudo, dend'a estadísteca, á endocrinologia. En suma, o seu criterio é principalmente psicológico.—V. R.

REVISTAS

LOGOS, n.º 22, pubrica duas cousas de moito intrés: unha tradución das verbas do gran bispo catalán Torras i Bagés baixo do tiduo: *A piedade i-a língua materna*, e mais un estudo de D. Xesús Carro encol de *O Apóstol Sant Iago Patrón de pescadores, mariñeiros e navegantes*. N-iste. o noso douto amigo, co gallo d'unha notiza que lle foi fornecida pol-o Dr. W. L. Hildbourg, d' haber no séeulo XV na Ingraterra; images do Apostolo Sant'Iago que levan, a mais da vieira o *whelk shellz* ou *winives*, en galego *buguina*, supondo por elo que o Santo debeu ser tido coma Patrón de mariñeiros e navegantes, aduz catro miragres do Apóstolo dos contidos no Calixtino, que arriostran aquela presunción.—V. R.

Imprenta NOS.—Hortas 20. Santiago.

A hixiene nos nenos

é a garantía da sua saúde física e moral o día de mañá.

No diario aseo dos nenos emplee o **"Jabón Sales de la Toja"**, único que ás suas altas calidades meicináis xunta toda a finura e prefume d'un xabón de tocador.

Contribuie ô perfeito desenrolo das criaturas, previ-ta o perigo da escrófula e o raquitísmo.

1pta PASTILLA

JABÓN LA TOJA
ÚNICO EN EL MUNDO

O Xabrón da Toxa é o mellor. Honra á Galicia no mundo enteiro

MERQUE VOSTEDE

Plumeiros RAFIUM

DE MÁIS DURA QU'OS DE PLUMA E LIMPAN MILLOR.
VÉNDENSE EN TODOL-OS ESTABRECIMENTOS DO RAMO.

ANDRÉS PERILLE --- OURENSE

Sanatorio Quirúrgico de San Lorenzo

Santiago de Galicia

De los Profesores

D. Fernando Alsina y D. Antonio M. de la Riva

CIRUJANO GINECÓLOGO

FOTOGRABADO

Si quer qu-os seus fotograbados sexan o mais perfeito posibres, convenlle envialos aos

Talleres de fotograbado ESPASA-CALPE S. A.

Ríos Rosas, 24-Apartado, 547 MADRID

A sua biblioteca non será unha biblioteca galega, mentras non adequira as obras editadas por

NÓS

PUBRICACIÓNS GALEGAS E IMPRENTA

HORTAS, 20 SANTIAGO